

Michał Schmidt

 <https://orcid.org/0000-0002-1875-9336>
Instytut Historii PAN w Krakowie

Rachunkowość miejska Lwowa w XV wieku

W ostatnich latach w polskiej historiografii zaobserwować można wzrost zainteresowania rachunkowością oraz finansami miast polskich w średniowieczu¹. Istotnym osiągnięciem jest zwłaszcza rozpoznanie stanu zachowania tego

---

¹ M. STARZYŃSKI: *Nad średniowiecznymi księgami rachunkowymi miasta Krakowa*. Roczn. Hist. 2008, T. 74, s. 165—178; TENŻE: *Budżet miasta Krakowa na przełomie XIV i XV w. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”* (dalej: RDSiG) 2010, R. 70, s. 63—78; TENŻE: *Spis dochodów i wydatków miasta Poznania z 1462 r.* Roczn. Hist. 2014, T. 80, s. 185—199; U. SOWINA: *Ze studiów nad dochodami i wydatkami na studnie i wodociągi Krakowa w XIV—XVI w.* RDSiG 2010, R. 70, s. 79—88; A. BARTOSZEWICZ: *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*. Warszawa 2012, s. 105—107; A. ŁOSOWSKA: *Najstarsze rachunki przemysłowe jako źródło nie tylko do dziejów miasta*. „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2013—2014, R. 24, s. 111—126. Warto odnotować także polską literaturę dotyczącą rachunków miejskich z terenu Śląska: M. GOLIŃSKI: *Rachunki miejskie Wrocławia z 1390 roku*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2009, T. 64, s. 247—260; TENŻE: *Zmiany w budżecie Wrocławia w XIV—XV w. (w świetle bieżącego stanu badań)*. RDSiG 2010, R. 70, s. 33—62; oraz Prus: J. TANDECKI: *Średniowieczne księgi rachunkowe Starego Miasta Torunia i ich edycje*. W: TENŻE: *Szkice z dziejów Torunia i Prus w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*. Toruń 2008, s. 103—117; TENŻE: *Rachunkowość i księgi rachunkowe miast pruskich w średniowieczu. Wstęp do problematyki*. RDSiG 2010, R. 70, s. 19—31; C. KARDASZ: *Rady miast nadbałtyckich na rynku renty w XIV i pierwszej połowie XV w. (Elbląg, Ryga, Rewal)*. RDSiG 2010, R. 70, s. 113—145; R. KUBICKI: *Dochody z młynów w gospodarce komunalnej Gdańska i Elbląga od drugiej połowy XV do XVIII w.* RDSiG 2010, R. 70, s. 175—201; M. GRULKOWSKI: *Cło funtowe a działalność kancelarii Głównego Miasta Gdańska w XIV—XV w.* RDSiG 2010, R. 70, s. 147—173; TENŻE: *Najstarsze księgi miejskie Głównego Miasta Gdańska z XIV i początku XV wieku. Studium kodykologiczne*. Warszawa 2015, s. 381—443; TENŻE: *Podatki miejskie a księgowość w Głównym Mieście Gdańsku w późnym średniowieczu*. W: *Loca scribendi. Miejsca i środowiska tworzące kulturę pisma w dawnej Rzeczypospolitej XV—XVIII stulecia*. Red. A. ADAMSKA, A. BARTOSZEWICZ, M. PTASZYŃSKI. Warszawa 2017, s. 100—125.

rodzaju źródeł z ziem polskich. Choć w wielu miejscach ustalenia starszej literatury² zostały uzupełnione i skorygowane, to trudno mówić o wyczerpaniu tematu i wciąż można wskazywać obszary jedynie w niewielkim stopniu przebadane przez historyków.

Na pewno na marginesie zainteresowań pozostawał dotąd Lwów wyróżniający się na tle innych miast Korony trzema zachowanymi księgami rachunkowymi z lat 1404—1426 oraz 1460—1514, z których dwie starsze zostały wydane drukiem³. Wiadomo ponadto, że do połowy XIX wieku w tamtejszym archiwum znajdowała się zaginiona później księga z lat 1414—1459, której fragmenty zostały odtworzone i opublikowane na podstawie późniejszych wypisów⁴. Lwowskie księgi są tym samym trzecim najstarszym zespołem średniowiecznych źródeł, po sięgających jeszcze XIV wieku rachunkach z Kazimierza i Krakowa⁵, a także jednym z obszerniejszych z obszaru Korony.

Mimo znaczenia lwowskich rachunków nie były one dotąd szerzej badane pod kątem miejskiej rachunkowości, a dotychczasowa literatura dała jedynie jej pobieżny albo fragmentaryczny obraz⁶. Brak również monograficznego uję-

² S. KUTRZEBA: *Piwo w średniowiecznym Krakowie*. „Rocznik Krakowski” 1898, R. 1, s. 37—52; TENŻE: *Finanse Krakowa w wiekach średnich*. „Rocznik Krakowski” 1900, R. 3, s. 27—152 (wznowienie w: TENŻE: *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*. Oprac. M. STARZYŃSKI. Kraków 2009; dalej cytowane według nowego wydania); S. KUTRZEBA: *Ludność i majątek Kazimierza w końcu XIV stulecia*. „Rocznik Krakowski” 1900, R. 3, s. 183—202; TENŻE: *Podwoły miast polskich do roku 1564*. „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1900, R. 28, s. 495—509; TENŻE: *Szos królewski w Polsce w XIV i XV wieku*. „Przegląd Polski” 1900, R. 34, s. 78—103, 270—290; TENŻE: *Szos we Lwowie w początkach XV wieku*. „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1900, R. 28, s. 401—411; S. PATERNOWSKI: *Finanse miasta Poznania w wiekach średnich*. Poznań 1937; H. RUTKOWSKI: *Podatek „koronacja” w Polsce na początku XVI wieku*. „Zeszyty Naukowe Wojskowej Akademii Politycznej” 1967, nr 48. *Seria Historyczna*, nr 15: *Studia historyczne Stanisławowi Herbstowi na sześćdziesięciolecie urodzin*, s. 29—38 (wznowienie w: TENŻE: *Fundamenta historiae. Pisma wybrane*. Warszawa 2014, s. 53—70).

³ Центральний Державний Історичний Архів України у Львові [Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie] (dalej: CDIAUL), ф. 52, оп. 2, спр. 695—696, 698 (rps 698 dalej jako: *Rachunki 1460—1514*); *Księga przychodów i rozchodów miasta 1404—1414*. Wyd. A. CZOŁOWSKI. Lwów 1896 (Pomniki Dziejowe Lwowa z Archiwum Miasta, T. 2) (dalej: *Rachunki 1404—1414*); *Księga przychodów i rozchodów miasta 1414—1426*. Wyd. A. CZOŁOWSKI. Lwów 1905 (Pomniki Dziejowe Lwowa z Archiwum Miasta, T. 3) (dalej: *Rachunki 1414—1426*).

⁴ K. BADECKI: *Zaginione księgi średniowiecznego Lwowa. Studium rekonstrukcyjne*. Lwów 1927, s. 34—51.

⁵ *Księgi radzieckie kazimierskie 1369—1381 i 1385—1402*. Wyd. A. CHMIEL. Kraków 1932; *Acta consularia Casimiriensis. Fragmenta inedita de annis 1378, 1394—1396*. Wyd. M. STARZYŃSKI. Kraków 2014 (Cracovienses Fontes Minores, T. 3); NKRRK, s. 225—354; M. STARZYŃSKI: *Nad średniowiecznymi księgami...*, s. 169.

⁶ C.W. RASP: *Beiträge zur Geschichte der Stadt Lemberg*. „Archiv für österreichische Geschichte” 1870, Bd. 43, s. 459—463; S. KUTRZEBA: *Szos we Lwowie...*, s. 401—411; TENŻE: *Finanse Krakowa...*, s. 13—14, 154—157; K. BADECKI: *Księgi rachunkowe (lonherskie) 1404—1788*. Lwów 1936 (Archiwum Akt Dawnych Miasta Lwowa, A: Oddział Staropolski, 4),

cia finansów Lwowa w średniowieczu na wzór podobnych prac dotyczących Krakowa i Poznania. Dlatego zasadne jest dokładniejsze omówienie metody prowadzenia rachunkowości w późnośredniowiecznym Lwowie.

Trzy późnośredniowieczne księgi rachunkowe Lwowa to rękopisy formatu *folio*, spisane głównie po łacinie, ze sporym udziałem języka niemieckiego przez cały okres ich prowadzenia. Jedynie księga z lat 1414—1426 zachowała oryginalną pergaminową oprawę, na której widnieje tytuł *Perceptorum et expositorum in negociis civitatis*. Dwa pozostałe rękopisy zachowały się w gorszym stanie i pod koniec XIX wieku poddane zostały konserwacji, w wyniku której otrzymały nowe tekturowe okładki⁷.

Pomijając nieliczne zaburzenia spowodowane ubytkami i późniejszą renowacją, budowa zewnętrzna rękopisów jest dosyć czytelna. W księdze nr 695 znajduje się obecnie 19 składek, z których większość najpewniej liczyła pierwotnie po 12, względnie 11 kart⁸, wyjątkowo 10 i 8 kart, zaś pierwsze 6 składek składa się jedynie z 6 lub 4 kart. Pozostający w najlepszym stanie rękopis nr 696 zachował oryginalny układ. Księga ta jest zbudowana z 20 składek, z których połowa liczy po 12 kart, pozostałe natomiast 14, 10 kart i wyjątkowo 6 lub 8 kart. Najbardziej regularną budowę ma księga nr 698, złożona z 39 składek. Niemal wszystkie liczą obecnie po 12 kart, jedynie ostatnia ma 10 kart. Trzeba dodać jeszcze, że w rękopisach nr 695 i 698 z powodu zniszczeń brakuje lub uszkodzonych zostało wiele początkowych i końcowych kart. Ubytki były uzupełniane przez konserwatora poprzez wklejenie dodatkowego papieru, luźne zewnętrzne karty składek zaś były podklejane.

s. XI—XVII, 1—5. Zob. również R. ZUBYK: *Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624—1635*. Lwów 1930 — wprawdzie praca dotyczy późniejszego okresu, ale wiele jej ustaleń można wykorzystać też w odniesieniu do okresu średniowiecza. Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że lwowska kancelaria miejska, jej początki i późniejsze funkcjonowanie, a także działalność jej pisarzy były w ostatnich latach przedmiotem badań ukraińskich historyków, m.in.: М. ЛЬКІВ-СВИДНИЦЬКИЙ: *Формування канцелярії Львівського магістрату в XIV столітті*. W: *Lwów: miasto — społeczeństwo — kultura*. T. 7: *Urzędy, urzędnicy, instytucje*. Red. K. KAROLCZAK, Ł.T. SROKA. Kraków 2010, s. 9—21; Б. ПЕТРИШАК: *Міська канцелярія Львова другої половини XIV — початку XV століть: дискусійні питання*. В: *Львів: місто — суспільство — культура*. Т. 8. Ч. 1. Red. О. АРКУША, М. МУДРИЙ. Львів 2012, s. 11—33; В. ПЕТРЫСАК: *Ratusz i jego rola w kształtowaniu archiwum i kancelarii miasta Lwowa w późnym średniowieczu*. RDSiG 2014, R. 77, s. 187—196; ТАЇ: *Буденні та святкові події у житті міського нісара у Львові в XIV—XVII століттях*. W: *Lwów: miasto — społeczeństwo — kultura*. Т. 9: *Życie codzienne miasta*. Red. K. KAROLCZAK, Ł.T. SROKA. Kraków 2014, s. 23—33.

⁷ Dokładniejszy opis ksiąg wraz z ich wymiarami i znakami wodnymi zob. K. BADECKI: *Księgi rachunkowe...*, s. 4—5 i tablica II.

⁸ Układ zapisek sugeruje, że obecny układ rękopisu odpowiada pierwotnemu, jednak z powodu konserwacji niemożliwe jest ustalenie, czy składki mające 11 kart liczyły pierwotnie 12 kart, z których jedna przepadła, czy też pierwotnie złożone były z 5 arkuszy (10 kart) z doklejoną 1 kartą.

Porównanie budowy zewnętrznej woluminów z wewnętrznym podziałem treści na kolejne lata ukazuje, że w każdej z trzech ksiąg układ zawartości jest niezależny od struktury rękopisu. Składki najczęściej były zbyt małe, aby pomieścić wszystkie zapiski z jednego roku, które wpisywano na kilku poszytach, ale niejednokrotnie też jedna składka mieści wpisy z dwóch kolejnych lat. Pokazuje to, że lwowskie rejestry rachunkowe nie powstawały poprzez stopniowe zapisywanie poszytów łączonych w późniejszym okresie w całość, lecz w wyniku jednorazowej czynności jako woluminy o z góry ustalonych rozmiarach.

Mimo że wielkość ksiąg była dobrze znana od chwili ich powstania, to pisarze nie dzielili od razu całej przestrzeni pisarskiej⁹. O stopniowym, najpewniej corocznym zapisywaniu rejestrów świadczą różne liczby stron przypadające na kolejne lata oraz brak zaburzeń w chronologii wpisów¹⁰. Jednocześnie układ treści w obrębie poszczególnych lat zdradza, że proces wypełniania ksiąg rozłożony był na kilka etapów. Najpierw, zapewne wkrótce po rozpoczęciu nowej kadencji rady, wybieranej zwyczajowo 22 lutego, pisarz wstępnie rezerwował przestrzeń dla zapisek z danego roku. Dokonywał tego, wpisując nagłówki poszczególnych kategorii wydatków i dochodów, a także zostawiając puste strony dla obszerniejszych rejestrów. Tak przygotowany rękopis zapełniano właściwymi notami, najpewniej partiami co jakiś czas, o czym świadczą zmiany koloru atramentu w poszczególnych rejestrach. Niejednokrotnie przygotowane wcześniej nagłówki nie odpowiadały rzeczywistej objętości wpisów. W efekcie pisarz kontynuował zapiski w najbliższym wolnym miejscu, łącząc je z właściwym rejestrem, pozostawiał niezapisaną przestrzeń, wstępnie przeznaczoną na konkretne wpisy, lub przeciwnie — miejsce dla danej kategorii wypełniał notami o innym charakterze¹¹.

Już najstarsze rachunki z pierwszej ćwierci XV wieku starano się prowadzić według określonego systemu, nie zawsze jednak konsekwentnie stosowanego, a także uzupełnianego o nadzwyczajne kategorie. Najpewniej w czasie prowadzenia zaginionej księgi doszło do ustalenia zasad wciągania do niej wpisów, ponieważ kolejne zapiski — od 1460 roku aż do początku XVI wieku — posiadają już nieznacznie tylko modyfikowany układ treści o mieszanym, chronologiczno-systematycznym charakterze. Podstawowy układ wpisów jest

⁹ Termin „przeźren pisarska” oraz teorię korzystania z ksiąg miejskich jako pierwszy w polskiej literaturze szczegółowo przedstawił M. GRULKOWSKI: *Najstarsze księgi...*, s. 109—172.

¹⁰ Jedynym wyjątkiem jest rejestr szosu z 1417 r., pomieszczony między rachunkami z 1419 r., zob. *Rachunki 1414—1426*, s. 58—59. Sąsiedztwo niezapisanych stron sugeruje, że został on wpisany w wolnym miejscu jakiś czas po powstaniu, być może w samym 1419 r. Podstawą był najpewniej osobny rejestr.

¹¹ Kontynuacja wpisów w wolnym miejscu — *Rachunki 1460—1514*, s. 247—249, 270—271, 276, 341—342; pozostawiona pusta przestrzeń — tamże, s. 127, 245, 344, 362; wykorzystanie przestrzeni innego rejestru — tamże, s. 196, 267, 327, 444.

ści na terenie miasta, takich jak domy, łaźnie czy kramy. Inną formą czerpania dochodów z działalności gospodarczej były stałe opłaty handlowe od handlarzy i rzemieślników, m.in. od prasołów, garnarzy czy rymarzy. Ponadto regularne wpływy dawały należące do miasta wsie — Kulparków, Hołosko i Biłohorszcze¹⁶. Do stałych dochodów zaliczyć też trzeba często wpisywany przez pisarza nagłówek rejestru opłat za korzystanie z wodociągów bez warzenia piwa, który jednak bardzo rzadko był uzupełniany¹⁷.

Najobszerniejsze rejestry we lwowskich rachunkach tworzyły tzw. wydatki ogólne (*exposita communia*). Liczą one nawet do trzech stron, a noty wpisywano bez podziału na mniejsze grupy, bezpośrednio jedną po drugiej. Do tej kategorii trafiały przede wszystkim wydatki budowlane, a także wypłaty dla dorywczo zatrudnianych robotników i rzemieślników pracujących dla miasta. Nie mniej liczne są wpisy z kosztami utrzymania miejskich przedsiębiorstw i majątku. Dokumentowano tu również wydatki na obronność, np. zakup broni i prochu. Sporadycznie wymieniane są natomiast podróże posłańców, rozmaite zakupy i inne wydatki¹⁸.

Kolejną kategorię rachunków, czyli wydatki na podróże i podarki (*Itinerancie et donaria, Itinerancie*), też zapisywano na jednej lub kilku stronach. Zawiera ona głównie koszty licznych wypraw w miejskich interesach, zwłaszcza do króla i na sejmy, a także podejmowania gości przez gminę. Noty zazwyczaj grupowano wedle odbytych podróży i były one zapisywane dużo luźniej niż wydatki ogólne. Wielokrotnie wymieniane są składy miejskich delegacji i cele ich podróży, jak również podarki wręczane królowi, królowej oraz ważniejszym urzędnikom — drogie tkaniny, wino, przyprawy i inne orientalne towary¹⁹.

Ostatnią grupę wpisów nazywano rozliczeniami (*Raciocinaciones civitatit*). Choć przeważnie pisarz przeznaczał na nie najwięcej miejsca, to zazwy-

¹⁶ Charakter własności miejskiej w Kulparkowie nie jest do końca jasny, ponieważ w 1546 r. miasto miało go wykupić z rąk szlacheckich, zob. R. ZUBYK: *Gospodarka...*, s. 345.

¹⁷ *Rachunki 1460—1514*, s. 321—324: „**Census civitatis**; Balneum in civitate; Balneum extra civitatem; Domus civitatis censuales; Domus murata circa balneum civitatis; Domus olim Nicolai Brethschuch...; Cementarii; Instite pauperes censuantes; Salis venditores censuantes; Divites instite et domus certe censuantes; Instite circa sutorum bancos ad Michaelis censuantes; Ollifices ad Michaelis; **Civitatis ville**; Goltberg; Belohoschcz; Holowsko villa; Census canalium braxatoria non habencium...; Fortat Armenus”. Przykład wpisów, s. 322: „Salis venditores censuantes. Ad medium Quadragesime [5 III]. A qualibet telanga per XX grossiculos solverunt. Ad festum Penthecostes [14 V]. A qualibet telanga per XX grossiculos, quam nunc sunt XI, solverunt”.

¹⁸ Tamże, s. 325—327: „**Exposita communia**”. Przykładowe wpisy, s. 325: „[...] Item XLIII gr. vor flicken dy kesseln yn dem smelczgadem mit IX flecken gegeben Bohdanen dem kesler under dem hawze. Item X linden brate czu II gr. Item VI czu V quart. V gr. vor lait. V ½ gr. vor V sparn. VII gr. vor II eichenplatten. [...]”.

¹⁹ Tamże, s. 328: „**Itinerantie**; Toti Armenus”. Przykładowe wpisy: „Item Jankoni familiarii civitatis post dominum Byely Jen misso ad Regiam Maiestatem in Poloniam pro expensis I sexag. et I fl. Hungaricalem”.

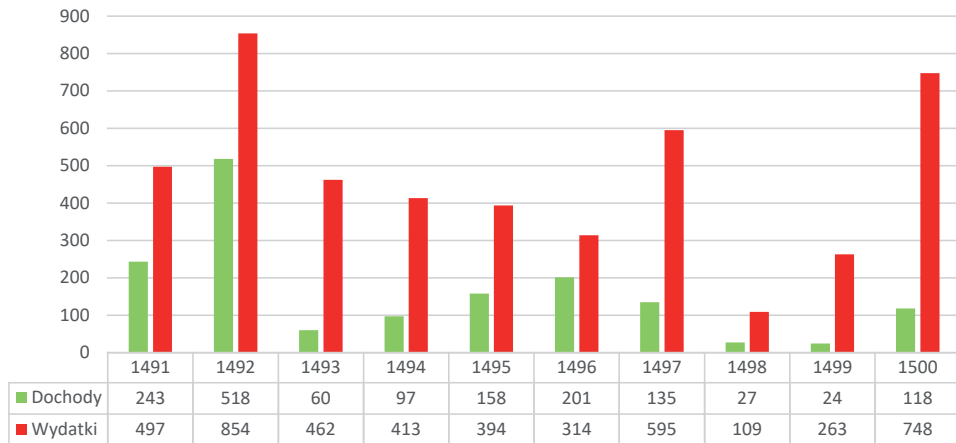
czaj strony były zapisywane jedynie w niewielkiej części. Znaleźć tu można przede wszystkim rozliczenia gminy z mieszczanami ze wzajemnych długów i zobowiązań, takich jak niezapłacone podatki i czynsze, zakupione towary albo wykonane roboty. Trafiały tu również spisy wydatków i dochodów niepasujące treścią do wcześniej wymienionych kategorii, które jednak miały specjalne znaczenie. Były to przeważnie ważniejsze inwestycje budowlane (ratusz, mury miejskie), pożyczki, a także nadzwyczajne dochody i wydatki z nich²⁰.

Przedstawiony układ zapisu utrzymał się bez zmian do początku XVI wieku. W 1505 roku pod rejestrami wynagrodzeń zanotowano, że przyszłe wydatki i wynagrodzenia służby będą zapisywane w nowym rejestrze²¹. Istotnie, od 1506 roku znacząco spada liczba wpisów i zaczynają się one ograniczać jedynie do spisów starszych cechowych, przyjętych do prawa miejskiego, pracowników gminy, płatników czynszów i nadzwyczajnych spraw.

Choć zachowane rejestry rachunkowe sprawiają wrażenie dosyć kompletnych, to trzeba stwierdzić, że dokumentują one jedynie część aktywności gospodarczej miasta. Wyraźnie ukazuje to porównanie wydatków i dochodów zapisanych w księdze z lat 1491—1500. Każdego roku wydatki zdecydowanie przewyższają przychody, w najlepszym przypadku wynoszące 60%, w najgorszym zaś 9% wartości tych pierwszych. Jednocześnie obie pozycje cechuje brak stabilnego poziomu przez cały ten okres. Ponieważ niemal każdego roku w księdze rejestrowano w zasadzie identyczne kategorie wydatków i dochodów, podobne proporcje występowały najpewniej także w innych latach. Rozwiązanie tego paradoksu przynosi analiza treści wpisów rachunkowych, która zdradza, że nie wszystkie transakcje rejestrowano w księdze rachunkowej.

²⁰ Tamże, s. 327: „Was man vor czymmer gegeben hot...; Martinus Meywalt”; s. 329—335: „**Ratiocinaciones civitatis**; Lorencz czymmerman; Jan novus civitatis carpentarius; Domini consules. Clymek faber et alii fideiussores; Petrus Grabarczick; Burhart slosser; Lorencz czymmerman [kontynuacja]; Jan carpentarius [kontynuacja]; Clymek de Goltberg; Michel mewrer; Domini consules. Domina Anna olim domini Valentini Sneten relicta; Maczke smeth; Clymek de Goltberg [kontynuacja]; Domini consules. Dominus Paulus Jurkowsky; Domini consules. Michael de Walachia; Der newe Rewsesche pfaffe vor dem Gelczeschen thore; Michel rormeister. Lorencz czymmerman; Andris slosser; Clymko smeth; Caldarifex novus; Schaffarek faber; Domina Coschwiczen; Cloz czymmerman; Breyscher; Her Peter Nymant; Carpa Rutenus de Blyszywod; Dy greber an der basteyen hinder der Juden thorm”. Przykładowe rozliczenie, s. 331: „Maczke smeth. Man hot em czwe schok gegeben off eyne rechenunge feria II^a post Johannis [26 VI]. Item feria V^{ta} post Omnium Sanctorum [2 XI] haben dy hern vor Maczken smeden gegeben IIII frt. her Jorg korsner an den zechs mrc. testamenti czu dem Haligem Leichnam, dy Maczke von Jorge goltsmedis wegen flichtig ist auszurichten”.

²¹ Tamże, s. 864: „Deinceps omnia exposita a festo Kathedre s. Petri [22 II], similiter premium familie in novo speciali registro conscribentur”.

Wykres 1. Rachunki zarejestrowane we Lwowie w l. 1491—1500

Wyniki zaokrąglone do pełnych grzywnien

Źródło: opracowanie własne na podstawie CDIAUL, f. 52, on. 2, nrp. 698, s. 558—789.

Dobłą ilustracją zjawiska jest przypadek szosu miejskiego. Z XV wieku zachowało się jedynie kilkanaście rejestrów poboru tego podatku z początku tego stulecia²². Ich brak w księdze rachunkowej z 2. poł. tego wieku dał analizującemu ten problem Stanisławowi Kutrzebie podstawę do stwierdzenia, że szos zanikł we Lwowie po 1426 roku, a na pewno przed 1460 rokiem²³.

Choć nie przetrwały żadne rejestry podatkowe z większości XV wieku, to w rachunkach występują liczne zapiski informujące o zaległościach w płatnościach szosu. Duża liczba takich wzmianek w formie rozliczeń z mieszczanami w księdze z 2. poł. XV wieku wskazuje, że i w tym okresie miasto pobierało szos (możliwe, że nawet corocznie)²⁴. Bez wątpienia jednak spisy podatkowe

²² *Rachunki 1404—1414*, s. 11—16, 34—38, 40—41, 57—60, 73—76, 94—97, 107—109, 118—120; *Rachunki 1414—1426*, s. 4—9, 24—28, 41—43, 58—59.

²³ S. KUTRZEBA: *Szos we Lwowie...*, s. 401—402.

²⁴ *Rachunki 1460—1514*, s. 262: „Facta racione cum Rab [...] defalcatis censibus terrestribus, **exaccionibus** et aliis singulis dacionibus, que tenebatur usque in presentem diem [...]”; s. 274: „Habita racione cum domina Woitkowa [...] defalcata sibi I sexag. in **exaccionem** [...]”; s. 351: „Gerechent noch Maczken smeden tode [...] und **eyn statgeschos** [...]”; s. 464: „Stephanus faber. Facta racione cum ipso [...] omnibus suis laboribus computatis censibus et **exaccionibus** defalcatis nichil excipiendo [...]”; s. 506: „Jacobus rimer. Facta cum ipso racione [...] defalcatis omnibus **exaccionibus** preteritis et singulis [...]”; s. 571: „Dominus Georgius Wagner. Facta racione [...] de omnibus **preteritis exaccionibus** et eius expositis compensatis **moderna exaccione nuper instituta** excepta [...]”; s. 646: „Omnibus computatis **exaccionibus** defalcatis ac singulis hincinde compensatis domini consules adhuc domino Johanni Kosner tenentur [...]”; s. 697: „Dominus Mathias kangisser accomodavit XX fl. dominis consulibus [...], quo sibi statim de **exaccione** debet solvi”; s. 788: „Mathias Nycz. Ad racionem **exaccionis civilis** dedit VII fl. [...]”. W tym okresie pobierano także szos królewski, por. tamże, s. 390: „Item Andree seratori domini defalcaverunt **exaccionem regalem duorum gr.** [...]”.

były prowadzone, ponieważ niekiedy wspominają o nich rozliczenia, a pisarz zdawał się mieć dobrą orientację w liczbie zaległych poborów. Same rejestry szosu w postaci osobnych rękopisów zachowały się dopiero od 1535 roku, a ich układ jest rozwinięciem form stosowanych w spisach z początku XV wieku²⁵.

Mimo że szos we Lwowie w XV wieku był najpewniej regularnie zbierany, to w rachunkach właściwie nie ma informacji o uzyskanych kwotach. Te zaś musiały być znaczne. Potencjalną wartość tego podatku wskazują zachowane z lat 1404—1426 rejestry wydatków pieniędzy pozyskanych z szosu, których zsumowanie pozwala określić minimalną wartość zebranego podatku. Oszacowana w ten sposób minimalna wysokość szosu wyniosła niecałe 589 grz. w 1406 roku, ok. 294 grz. w 1410 roku, niemal 400 grz. w 1411 roku czy też 292 grz. w 1414 roku²⁶. Podobne sumy były też zbierane w 2. poł. XV wieku, co pośrednio potwierdza pochodzący z 1473 roku wykaz wypłat szosu królewskiego (podatku pobieranego na podobnych zasadach, co szos miejski), opiewający łącznie na kwotę 600 fl., czyli 400 grz.²⁷ Co znamienne, w rachunkach z tego roku brak śladów zebrania tego podatku.

Treść rachunków z lat 1460—1514, w tym zwłaszcza rozliczeń, zdradza istnienie innych nieodnotowywanych dochodów. Najczęściej wzmiankowane są podatki, których część była regularnie pobierana. Obok przywołanego wcześniej szosu wymienić tu można strażne²⁸, *Setzgeld* (najpewniej mająca charakter podatku od handlu opłata za transport beczek z alkoholem, podobna do znanego z Krakowa *Schrottwagenu*)²⁹ czy czopowe³⁰. Zapewne jednoraz-

²⁵ CDIAUL, ф. 52, оп. 2, спр. 769—770. Z poglądem Kutrzeby polemizowali już K. BA-DECKI (*Księgi rachunkowe...*, s. 45) i R. ZUBYK (*Gospodarka...*, s. 174), podnosząc przede wszystkim fakt pobierania szosu w okresie nowożytnym, poświadczony przez późniejsze rejestry podatkowe.

²⁶ *Rachunki 1404—1414*, 1406 — s. 31—32, 38—40, 52—53; 1410 — s. 97—100; 1411 — s. 106—107, 109—110; *Rachunki 1414—1426*, 1414 — s. 9—11.

²⁷ *Rachunki 1460—1514*, s. 297. Floren liczony po 32 grosze monety pospolitej, zob. F. PIEKOSIŃSKI: *O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV w.* Kraków 1878 (RAUh, T. 9), s. 235.

²⁸ *Rachunki 1460—1514*, s. 160: „Domini consules tenentur domino Miclasch X mrc. de pecunia vigilature proxime colligenda [...]”; s. 351: „Lorek stelmach. Laboravit aliquot axes [...] defalcate sunt due vigilature [...]”; s. 448: „Item de vigilatura exacta infra octavas Corporis Christi [...]”. Zob. też R. ZUBYK: *Gospodarka...*, s. 172.

²⁹ *Rachunki 1460—1514*, s. 179: „Hannes scherer. [...] und ist schuldig zeczgelt von czween kuffen malmasie 1/2 schok und von czween kuffen weynis 1/2 mrg. [...]”; s. 180: „Austen Bruch. Dedit III frt. zeczgolt von weyne und malmasie”; s. 521: „Nicolaus Gassler. Facta cum ipso racione [...] domini adhuc tenentur eidem I fl. cum VII gr., super hoc defalcati sunt pro constitutione vini VI gr.”. Brak niestety bardziej szczegółowych wzmianek, które mogłyby objaśnić konstrukcję tej opłaty. W XVII w. określano ją już nazwą „szrotarstwo”, zob. R. ZUBYK: *Gospodarka...*, s. 139—140. O krakowskim Schrottwagenie zob. S. KUTRZEBA: *Finanse Krakowa...*, s. 47—56.

³⁰ *Rachunki 1460—1514*, s. 673: „[...] empti sunt quatuor equi [...] de pecuniis quadrantum” (tj. dodatkowy podatek wartości 1/6 czopowego, pobierany wraz z nim i idący do kasy

zowymi daninami były natomiast *Grabengeld* (podatek na sfinansowanie prac nad miejską fosą)³¹ i *Duccio roborum* (podatek na pokrycie kosztów transportu ciężkich kłód z lasów miejskich)³². Pokazują one jednocześnie, że takie nadzwyczajne podatki celowe były stosowane wówczas we Lwowie, co pozwala domniemywać, że nakładano je również w innych latach.

W rachunkach lwowskich brak ponadto informacji o czynszach z tytułu użytkowania ogrodów i domów na przedmieściach oraz ziemi należącej do miasta, które z pewnością były pobierane³³. Przypadek czynszów z przedmieść jest zresztą analogiczny do szosu — najstarsze listy płatników zostały wciągnięte do księgi rachunkowej z lat 1404—1414, natomiast odrębne rejestry zachowały się dopiero z początku XVI wieku³⁴. Wzmiankowane są opłaty gospodarcze i handlowe, takie jak targowe³⁵ czy mostowe³⁶, a także wpływy z działalności przedsiębiorstw, przede wszystkim cegielni³⁷ oraz miejskich wodociągów³⁸.

Znacznie rzadziej pojawiają się informacje o niezarejestrowanych w rachunkach wydatkach, choć można przytoczyć ich przykłady. Właściwie nie-notowane są wypłaty corocznego czynszu za dzierżawę wójtostwa³⁹, sporadycznie również wspomniane są koszty wyekwipowania wozu wojennego⁴⁰.

---

miejskiej, zob. S. KUTRZEBA: *Finanse Krakowa...*, s. 86—89); s. 774: „Domini receperunt de **pecuniis czopowe** de vino LX fl. [...]”; s. 778: „Item domini consules de **pecuniis czappengelt** dederunt [...]”.

³¹ *Rachunki 1460—1514*, s. 217: „Item dedit I 1/2 mrc. **graben gelt** und II schok czu czynse”. Podatek ten jest najpewniej poprzednikiem znanej z XVII w. grabarki, zob. R. ZUBYK: *Gospodarka...*, s. 391.

³² *Rachunki 1460—1514*, s. 448: „Item instituta fuit **duccio roborum** super quemlibet hospitem per XII grossiculos et super inquilinum per VI grossiculos. [...]”.

³³ Tamże, s. 295: „Domini receperunt XV mrc. [...] ad hospitale in civitate situm legatas [...], quam pecuniam promiserunt domini consules solvere in manus notarii civitatis de **pecunia census terreste civitatis** [...]”.

³⁴ *Rachunki 1404—1414*, s. 1—2, 10—11, 23—24, 45—46, 65—66, 80—81; *Rachunki 1414—1426*, s. 11—13.

³⁵ *Rachunki 1460—1514*, s. 669: „[...] IIII mrc., qui fuerunt accomodate de **pecunis foralium** [...]”.

³⁶ Tamże, s. 680: „De **pecuniis pontalium** anni presentis domini accomodaverunt VII fl. [...]”; s. 702: „De **pecuniis pontalium** [...] recepte sunt II mrc.”.

³⁷ Tamże, s. 242: „[...] hot Franczke vom **czigel gelde** der czigelstreicherin gegeben II schok”; s. 341: „[...] et dominus Lindner dedit sibi III frt. de **pecunia laterum**”.

³⁸ Dochody z wodociągów poświadczają wspomniane już nagłówki opłat za korzystanie z nich w domach bez prawa do warzenia piwa, przykładowo — tamże, s. 324, 689. Wskazują one jednocześnie, że osobnym, najpewniej wyższym stawkom podlegało czerpanie wody na potrzeby browarów, choć rachunki o nich nie wspominają.

³⁹ Tamże, s. 160: „[...] quas X mrc. dedit domino capitaneo ad rationem XX mrc., quas domini consules sibi [...] racione **advocacie annui census** exsolvere tenentur”; s. 555: „Racione **advocacie** iuxta continenciam privilegii [...] XX mrc. pecuniarum [...] solute sunt in toto”.

⁴⁰ Tamże, s. 725: „Johannes auriga. **Currus ad bellum**. Super expedicionem bellicum versus Kyliam [...]”.

Co więcej, niekiedy wpisane do księgi kategorie rozchodów nie zawierają wszystkich wpisów z danego okresu. Dobrze widać to na przykładzie wypłat dla miejskiego personelu. Większości pracowników wypłacano je cotygodniowo przez cały rok, zaś w niektórych latach rejestry odnotowują jedynie część wynagrodzeń, np. w 1477 roku zapisano jedynie 25 wypłat⁴¹. Podobnie mogło być także w przypadku najobszerniejszych wykazów wydatków ogólnych oraz na podróże.

Przedstawione pozycje nie zamykają katalogu wydatków i dochodów pominiętych we lwowskich rachunkach, wyraźnie wskazują jednak, że rzeczywisty stan finansów był odmienny od tego zapisanego w zachowanych księgach. Sama dokumentacja skarbowa z pewnością była obszerniejsza od obecnie zachowanej. Świadczą o tym wzmianki o prowadzonych przez gminę rejestrach rachunkowych, które nie pojawiają się na kartach księgi i które najpewniej zaginęły w późniejszym okresie. Najciekawszy przykład pochodzi z lat 1498—1499, kiedy rada miejska poleciła spisać część dochodów i wydatków, w tym zwłaszcza związanych z najazdem tureckim, w osobnym rejestrze⁴². Oprócz tego zapiski rachunkowe wymieniają odrębne rejestry wspomnianych wcześniej podatków (strażnego i szosu królewskiego)⁴³, czynszów⁴⁴, cegielni⁴⁵ i miejskich pracowników⁴⁶. Znane są również wykazy długów wobec mieszczan, sporządzane zarówno przez pisarza miejskiego, jak i samych mieszczan⁴⁷. Informację o kopiowaniu do księgi innych rejestrów znaleźć można z kolei w rachunkach z 1419 roku⁴⁸. Pośrednim dowodem istnienia dodatkowej doku-

⁴¹ Tamże, s. 356—359.

⁴² Tamże, s. 742: „Alia singula percepta et exposita ex iussu dominorum consulum et signanter propter multitudinem et varietatem expositorum tempore illo gwerrarum conscripti sunt ad **singulare registrum**”; s. 759: „Alia percepta et exposita sunt conscripta in **aliud registrum** de commissione dominorum consulum”. Decyzja ta wyraźnie wpłynęła na wartość zapisanych w księdze transakcji, co dobrze widać na wykresie 1.

⁴³ Tamże, s. 157: „Item ipsa etiam tenetur duas posiciones malmasie et vigilature quantum patet in **registro vigilature**”; s. 212: „Lanei ibidem locati sunt [...], ut patet in **registro exactionum regalium**”.

⁴⁴ Tamże, s. 473: „Sepultura Judeorum. Anno presenti solverunt [...] prout in **registro censuum** continetur”.

⁴⁵ Tamże, s. 189: „Man hot appgerechint mit dem czigelstreicher [...] her hette sy nicht entfangen noch **unsers registers** laute”.

⁴⁶ Tamże, s. 531: „Item duas ollas [...] notata sunt in **registro hostiarii**”; s. 602: „Item alia exposita [...] notata sunt in **registro expositorum Michaelis hostiarii**”. W tym wypadku chodzi o wrotnego, pełniącego straż celną w bramie miejskiej, zob. R. ZUBYK: *Gospodarka...*, s. 380—381. Słowem *hostiarius* nazywano też odźwiernego ratuszowego.

⁴⁷ *Rachunki 1460—1514*, s. 274: „Habita racione cum domina Woitkowa stemachowa [...] et amplius nil tenentur, quod et in **registro suo per notarium nostrum est notatum**”; s. 351: „Gerechent noch Maczken smeden tode mit Jorgen seynen ehten zone [...] von aller erbit dy Marczke der stat geerbit hot dy **her yn seynen registern geschrebin hot** [...]”.

⁴⁸ *Rachunki 1414—1426*, s. 59: „Registrum Iohannis Trawtfrewtlyn copiatum [...]”; s. 61: „Copia registri Andree Clopper”.

mentacji są natomiast wzmianki, w których pisarz precyzyjnie określa liczbę zaległych płatności czynszu albo datuje czas powstania długu⁴⁹. Raz jeszcze trzeba też przypomnieć, że przez cały XV wiek prowadzone były rejestry szosu oraz czynszów z ogrodów i ziemi należących do miasta.

Zaprezentowane uwagi umożliwiają zarysowanie zasad prowadzenia rachunkowości w późnośredniowiecznym Lwowie. Wydatki i dochody gminy były najpierw zapisywane w rejestrach roboczych. Trudno jednak dokładnie stwierdzić, jak wiele takich pomocy kancelaryjnych mogło być prowadzonych i czy dla każdego typu wpisów tworzono odrębną dokumentację. Na pewno osobno sporządzane były listy płatników podatków, czynszów i opłat, często liczące wiele pozycji. Odrębnie prowadzono też zapewne niektóre rejestry zobowiązań między gminą i mieszczanami. Inne typy wpisów, zwłaszcza bieżące wydatki, mogły być zapisywane w porządku chronologicznym w jednym rejestrze.

Na podstawie wstępnych rachunków pisarz uzupełniał właściwą księgę. Podczas tego procesu porządkował zapiski i przydzielał je do właściwych kategorii. Do ksiąg kopiowano jedynie określone rodzaje not rachunkowych, do których zaliczały się: regularne wydatki na wynagrodzenia, stałe dochody z miejskiego majątku i opłat od rzemieślników, bieżące koszty utrzymania i rozwoju gminy, w tym zwłaszcza inwestycje budowlane, utrzymanie przedsiębiorstw i realizacja miejskiej polityki w państwie oraz spłata wzajemnych zobowiązań mieszczan i gminy. Pozostałe kategorie wpisów pozostawiano najpewniej w pierwotnej postaci. Dotyczy to zwłaszcza liczących wiele stron rejestrów podatkowych i czynszowych. W efekcie wpisane do lwowskich ksiąg rachunkowych wydatki zdecydowanie przewyższają dochody. Podobne zjawisko dostrzec można również w innych ośrodkach⁵⁰.

Choć księgi rachunkowe prowadzone były przez pisarzy, to do początku XVI wieku bezpośredni nadzór nad finansami i ich dokumentacją sprawowała rada miejska. To w jej imieniu realizowane były wydatki oraz rozliczane zobowiązania z mieszczaństwem, natomiast przykład rezygnacji z wpisania rachunków w latach 1498—1499 pokazuje, że to rajcy odpowiedzialni byli za kształtowanie zawartości rejestrów. Te zaś prowadzono nie tylko dla ułatwienia zarządu miejską gospodarką, ale przede wszystkim w celu kontroli realizo-

⁴⁹ *Rachunki 1460—1514*, s. 351: „[...] und eyn statgeschos und von **XII jorn alle ertczinse** [...]”; s. 492: „[...] Super rationem [...] unius tapetis pro III fl., que accomodavit dominis **ante XXX tres annos** [...]”; s. 606: „Item ab orto per I sexag. ad annum quemlibet computando facit VII sexag. **pro VII annis**”.

⁵⁰ Dominacja wpisów z wydatkami jest dostrzegalna w przypadku Pilzna — BOssol, rps 2083/II; ANKr, Akta miasta Pilzna, rps 29/112/0/2/51; BCzart, rps 1396; Lelowa — ANKr, *Variae civitates et villae* — zbiór szczątków zespołów, rps 29/121/0/-/113; BPAN Kraków, rps 1861/I; Kazimierza — ANKr, Archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem, rps 29/34/0/1.1.1/7; BJ, rps 1045/I—II; *Księgi radzieckie...*; *Acta consularia...*; czy Gdańska — M. GRULKOWSKI: *Najstarsze księgi...*, s. 438.

wanej poprzez praktykę składania sprawozdań finansowych wraz z rachunkami. Wprawdzie nie zachowały się sprawozdania lwowskiej rady miejskiej z XV wieku, ale zwyczaj ten jest dobrze dostrzegalny w innych miastach Królestwa Polskiego⁵¹, można więc z dużą dozą prawdopodobieństwa założyć, że praktykowano go także we Lwowie. Najprawdopodobniej to właśnie zwyczaj składania sprawozdań wpływał na strukturę rejestrowanych w księgach rachunków, ponieważ o wiele większą wagę przykładano do kontroli wydatków niż dochodów⁵².

W XV wieku rada najpewniej przedkładała rachunki swoim następcom, brak informacji o stanie miejskiej gospodarki i oskarżenia o nadużycia finansowe rajców były bowiem powodem ostrego konfliktu, który wybuchł między nimi a pospólstwem. Spór ten zakończony został w 1519 roku przez królewską komisję, która nakazała gruntowną reformę lwowskiego systemu rachunkowości i powołała osobny urząd odpowiedzialny za finanse, zwany lonerią. Uzupełnieniem tej decyzji był królewski nakaz z 1526 roku, polecający przedstawianie sprawozdań komisji złożonej ze starej rady, czterech ławników i sześciu przedstawicieli pospólstwa⁵³.

W wyniku reform z 1519 roku stworzono nowe serie ksiąg rachunkowych, rejestrujących cotygodniowo wydatki i dochody⁵⁴. Jednak nie porzucono całkowicie poprzedniego systemu kancelaryjnego. Już od 1506 roku zaczął on ulegać zmianom i ostatecznie przekształcił się w serię ksiąg dochodów czynszowych, wyborów do urzędów i przyjętych do prawa miejskiego, prowadzoną w tej formie do 1571 roku i zawierającą, oprócz wymienionych kategorii, także listy pracowników oraz niektóre sumaryczne dochody z podatków i opłat⁵⁵.

Lwowski system rachunkowości miejskiej z XV wieku był zatem bardziej rozwinięty, niż pozornie pokazują to księgi rachunkowe z tego okresu. Nie dokumentowano w nich bowiem wszystkich przepływów finansowych realizowanych przez gminę, ograniczając się do ściśle określonych rodzajów wydatków

⁵¹ S. PATERNOWSKI: *Finanse...*, s. 100; M. STARZYŃSKI: *Nad średniowiecznymi księga-mi...*, s. 172; D. ŻUREK: *Najstarsza księga miejska Chrzanowa. Studium źródłoznawcze*. „Archaeion” 2016, T. 117, s. 429—430; M. GRULKOWSKI: *Najstarsze księgi...*, s. 399—400.

⁵² M. GRULKOWSKI: *Najstarsze księgi...*, s. 438. Pośrednim argumentem może być niewielka liczba zachowanych rejestrów stałych dochodów z obszaru Korony. Znany jest rejestr z Poznania z 1462 r., zob. M. STARZYŃSKI: *Spis dochodów...*, s. 185—199, a także z Krakowa z 1500 r., zob. J. HEYDEKE: *Census civitatis conscripti. Spis dochodów miasta Krakowa z 1500 roku*. Wyd. M. STARZYŃSKI. Kraków 2009 (Cracovienses Fontes Minores, T. 2).

⁵³ K. BADECKI: *Księgi rachunkowe...*, s. XI—XII; O. ГУЛЬ: *Львів у XVI столітті. Місце конфліктів та порозумінь*. Львів 2018, s. 89—108; *Привілеї міста Львова (XIV—XVIII ст.)*. Упорядн. М. КАПРАЛЬ. Львів 2010, nr 88. Wyrok komisji królewskiej z 1519 r. został wpisany do obu nowych ksiąg rachunkowych, zob. CDIAUL, ф. 52, оп. 2, спр. 699, s. 8—9; спр. 706, s. 9—10. Zob. również J. ПТАШНИК: *Walki o demokratyzację Lwowa od XVI do XVIII wieku*. Kw. Hist. 1925, R. 39, s. 228—257.

⁵⁴ K. BADECKI: *Księgi rachunkowe...*, s. 6—7, 12—17.

⁵⁵ Tamże, s. 10—12.

i dochodów. Pozostałe kategorie, w tym zwłaszcza wpływy, zapisywane były w osobnych, dziś niezachowanych rejestrach. Praktyka ta, obecna także w innych ośrodkach, istotnie wpływała na wartość wpisanych do ksiąg transakcji, co dotychczasowym badaczom — literalnie interpretującym ich zawartość — dawało podstawę do stwierdzeń o nieporządku panującym we lwowskich rachunkach oraz o silnym niezbilansowaniu miejskich finansów. Najpewniej zaś wydatki i dochody miasta w XV wieku były dosyć zrównoważone. Jednocześnie źródła lwowskie pozwalają stworzyć obraz metody prowadzenia rachunków w mieście polskim w późnym średniowieczu, który z powodzeniem może być odnoszony do innych ośrodków.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie: Akta miasta Pilzna, rps 29/112/0/2/51; *Variae civitates et villae* — zbiór szczątków zespołów, rps 29/121/0/-/113; Archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem, rps 29/34/0/1.1.1/7.

Biblioteka Jagiellońska, rps 1045/I, 1045/II.

Biblioteka Książąt Czartoryskich, rps 1396.

Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, rps 1861/I.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rps 2083/II.

Центральний Державний Історичний Архів України у Львові [Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie], Магістрат міста Львова [Magistrat miasta Lwowa], ф. 52, оп. 2, спр. 695, 696, 698, 699, 706, 769, 770.

Źródła drukowane

Acta consularia Casimiriensia. Fragmenta inedita de annis 1378, 1394—1396. Wyd. M. STARZYŃSKI. Kraków 2014 (Cracovienses Fontes Minores, T. 3).

Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388—1783. Wyd. A. JANECZEK. T. 1—2. Poznań—Warszawa 2005.

HEYDEKE J.: *Census civitatis conscripti. Spis dochodów miasta Krakowa z 1500 roku.* Wyd. M. STARZYŃSKI. Kraków 2009 (Cracovienses Fontes Minores, T. 2).

- Księga przychodów i rozchodów miasta 1404—1414*. Wyd. A. CZOŁOWSKI. Lwów 1896 (Pomniki Dziejowe Lwowa z Archiwum Miasta, T. 2).
- Księga przychodów i rozchodów miasta 1414—1426*. Wyd. A. CZOŁOWSKI. Lwów 1905 (Pomniki Dziejowe Lwowa z Archiwum Miasta, T. 3).
- Księgi radzieckie kazimierskie 1369—1381 i 1385—1402*. Wyd. A. CHMIEL. Kraków 1932.
- Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa 1300—1400*. Wyd. F. PIEKOSIŃSKI, J. SZUJSKI. Kraków 1878.
- STARZYŃSKI M.: *Spis dochodów i wydatków miasta Poznania z 1462 r.* „Roczniki Historyczne” 2014, T. 80.

Opracowania

- BADECKI K.: *Księgi rachunkowe (lonherskie) 1404—1788*. Lwów 1936 (Archiwum Akt Dawnych Miasta Lwowa, A: Oddział Staropolski, 4).
- BADECKI K.: *Zaginione księgi średniowiecznego Lwowa. Studium rekonstrukcyjne*. Lwów 1927.
- BARTOSZEWICZ A.: *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*. Warszawa 2012.
- GOLIŃSKI M.: *Rachunki miejskie Wrocławia z 1390 roku*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2009, T. 64.
- GOLIŃSKI M.: *Zmiany w budżecie Wrocławia w XIV—XV w. (w świetle bieżącego stanu badań)*. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2010, R. 70.
- GRULKOWSKI M.: *Cło funtowe a działalność kancelarii Głównego Miasta Gdańska w XIV—XV w.* „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2010, R. 70.
- GRULKOWSKI M.: *Najstarsze księgi miejskie Głównego Miasta Gdańska z XIV i początku XV wieku. Studium kodykologiczne*. Warszawa 2015.
- GRULKOWSKI M.: *Podatki miejskie a księgowość w Głównym Mieście Gdańsku w późnym średniowieczu*. W: *Loca scribendi. Miejsca i środowiska tworzące kulturę pisma w dawnej Rzeczypospolitej XV—XVIII stulecia*. Red. A. ADAMSKA, A. BARTOSZEWICZ, M. PTASZYŃSKI. Warszawa 2017.
- KAPRAŁ M.: *Urzednicy miasta Lwowa w XIII—XVIII wieku*. Toruń 2008.
- KARDASZ C.: *Rady miast nadbałtyckich na rynku renty w XIV i pierwszej połowie XV w. (Elbląg, Ryga, Rewal)*. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2010, R. 70.
- KUBICKI R.: *Dochody z młynów w gospodarce komunalnej Gdańska i Elbląga od drugiej połowy XV do XVIII w.* „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2010, R. 70.
- KUTRZEBA S.: *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*. Oprac. M. STARZYŃSKI. Kraków 2009.
- KUTRZEBA S.: *Finanse Krakowa w wiekach średnich*. „Rocznik Krakowski” 1900, R. 3.
- KUTRZEBA S.: *Ludność i majątek Kazimierza w końcu XIV stulecia*. „Rocznik Krakowski” 1900, R. 3.
- KUTRZEBA S.: *Piwo w średniowiecznym Krakowie*. „Rocznik Krakowski” 1898, R. 1.
- KUTRZEBA S.: *Podwoły miast polskich do roku 1564*. „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1900, R. 28.
- KUTRZEBA S.: *Szos królewski w Polsce w XIV i XV wieku*. „Przegląd Polski” 1900, R. 34.
- KUTRZEBA S.: *Szos we Lwowie w początkach XV wieku*. „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1900, R. 28.

- ŁOSOWSKA A.: *Najstarsze rachunki przemyskie jako źródło nie tylko do dziejów miasta*. „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2013—2014, R. 24.
- PATERNOWSKI S.: *Finanse miasta Poznania w wiekach średnich*. Poznań 1937.
- PETRYSZAK B.: *Ratusz i jego rola w kształtowaniu archiwum i kancelarii miasta Lwowa w późnym średniowieczu*. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2014, R. 77.
- PIEKOSIŃSKI F.: *O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV w.* Kraków 1878 (Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności, T. 9).
- ПТАŚНИК J.: *Walki o demokratyzację Lwowa od XVI do XVIII wieku*. „Kwartalnik Historyczny” 1925, R. 39.
- RASP C.W.: *Beiträge zur Geschichte der Stadt Lemberg*. „Archiv für österreichische Geschichte“ 1870, Bd. 43.
- RUTKOWSKI H.: *Podatek „koronacja” w Polsce na początku XVI wieku*. W: H. RUTKOWSKI: *Fundamenta historiae. Pisma wybrane*. Warszawa 2014.
- RUTKOWSKI H.: *Podatek „koronacja” w Polsce na początku XVI wieku*. „Zeszyty Naukowe Wojskowej Akademii Politycznej” 1967, nr 48. *Seria Historyczna*, nr 15: *Studia historyczne Stanisławowi Herbstowi na sześćdziesięciolecie urodzin*.
- SOWINA U.: *Ze studiów nad dochodami i wydatkami na studnie i wodociągi Krakowa w XIV—XVI w.* „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2010, R. 70.
- STARZYŃSKI M.: *Budżet miasta Krakowa na przełomie XIV i XV w.* „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2010, R. 70.
- STARZYŃSKI M.: *Nad średniowiecznymi księgami rachunkowymi miasta Krakowa*. „Roczniki Historyczne” 2008, T. 74.
- TANDECKI J.: *Rachunkowość i księgi rachunkowe miast pruskich w średniowieczu. Wstęp do problematyki*. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2010, R. 70.
- TANDECKI J.: *Średniowieczne księgi rachunkowe Starego Miasta Torunia i ich edycje*. W: J. TANDECKI: *Szkice z dziejów Torunia i Prus w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*. Toruń 2008.
- ZUBYK R.: *Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624—1635*. Lwów 1930.
- ŽUREK D.: *Najstarsza księga miejska Chrzanowa. Studium źródłoznawcze*. „Archeion” 2016, T. 117.
- Гуль О.: *Львів у XVI столітті. Місто конфліктів та порозумінь*. Львів 2018.
- ЛЬКІВ-СВИДНИЦЬКИЙ М.: *Формування канцелярії Львівського магістрату в XIV столітті*. W: *Lwów: miasto — społeczeństwo — kultura*. T. 7: *Urzędy, urzędnicy, instytucje*. Red. K. KAROLCZAK, Ł.T. SROKA. Kraków 2010.
- ПЕТРИШАК Б.: *Буденні та святкові події у житті міського пісара у Львові в XIV—XVII століттях*. W: *Lwów: miasto — społeczeństwo — kultura*. T. 9: *Życie codzienne miasta*. Red. K. KAROLCZAK, Ł.T. SROKA. Kraków 2014.
- ПЕТРИШАК Б.: *Міська канцелярія Львова другої половини XIV — початку XV століть: дискусійні питання*. В: *Львів: місто — суспільство — культура*. Т. 8. Ч. 1. Ред. О. АРКУША, М. МУДРИЙ. Львів 2012.
- Привілеї міста Львова (XIV—XVIII ст.)*. Упорядн. М. КАПРАЛЬ. Львів 2010.

*Michał Schmidt***Municipal bookkeeping in the fifteenth-century Lvov**

Summary

Even though the municipal bookkeeping records of Lvov are among the oldest and the best preserved sources of the time in the Polish or one-time Polish areas, they have not been more widely used in research on accountancy and finance so far. The article intends to fill in this gap and verify the historiographic data by analyzing the outer and inner shape of these manuscripts and their content.

Comparison of the structure of bookkeeping registers in Lvov along with their content shows that all of the three books were created as a result of binding a specific number of contributions. The volumes once prepared in this way were gradually completed every year. Records from specific years were put down in stages: at first the writer inserted the headers to the registers and then prepared space for the notes, which were gradually completed later.

In Lvov the books were kept according to a specific pattern. The records for each year showed registers of new clerks and people admitted to the municipal regulations. Appropriate records were subdivided into a few specific categories, such as remuneration of municipal services, rent from property, companies, and surrounding villages, general expenditure (construction expenditure and wages for temporary workers), travel and gift expenditure in the municipal affairs, accountancy with burghers, and special registers. The system was used till the beginning of the sixteenth century.

The books' contents document only a fraction of the town's tax activities. It is reflected in the annually observable phenomenon of expenditure that dominates over revenue and in considerable wavering of the two every year. It is rare that the bills list the categories of revenue and expenditure that are not registered in them, such as tax revenue, rent that came from outside of the town, and administrative charges. Dispersed records show that the office also introduced assisting registers, a part of which was used to fill in the right books. The practice of keeping only specific groups of records in the books was probably related to the habit of presenting the books by the council that was finishing their term of office. The practice was also noticeable in other Polish towns.

The analysis of Lvov bookkeeping demonstrates that the revenue and the expenditure were probably more balanced than is shown by the bills. At the same time they allow us to inspect the rules of bookkeeping in a late medieval Polish town.

Keywords: Book-keeping, finance, city, Lvov, municipal office

Michał Schmidt

Die Stadtbuchhaltung von Lemberg im fünfzehnten Jahrhundert

Zusammenfassung

Obwohl die mittelalterlichen Rechnungsbücher der Stadt Lemberg zu den ältesten und besterhaltenen Quellen dieser Art aus dem polnischen Gebiet gehören, fanden sie bisher keine breite Anwendung in der Forschung über Stadtfinanzen und -buchhaltung. Das Ziel des vorliegenden Artikels ist es, diese Lücke zu schließen und durch eine Analyse der äußeren und inneren Form der genannten Handschriften und deren Inhalts den aktuellen Wissensstand zu verifizieren.

Ein Vergleich der Struktur von Lemberger Rechnungsbüchern mit deren Inhalt deutet darauf hin, dass alle drei Bücher infolge der einmaligen Einbindung einer bestimmten Anzahl von Beiträgen entstanden. So angefertigte Bände wurden jedes Jahr allmählich ausgefüllt. Die Einträge aus den einzelnen Jahren erfolgten mehrstufig — zuerst schrieb der Schreiber die Überschriften ein und bereitete den Platz für die Noten vor, die zu späterer Zeit sukzessiv von ihm ergänzt wurden.

Die Lemberger Rechnungsbücher wurden nach einem bestimmten Schema geführt. Die jährlichen Einträge öffneten die Verzeichnisse von neuen Beamten und Stadtbürgern. Die eigentlichen Rechnungen konnten in einige Hauptkategorien geteilt werden, und zwar: Vergütung der Stadtbediensteten, erhobene Mieten aus Immobilien, Unternehmen und der Stadt gehörenden Dörfern, allgemeine Ausgaben (hauptsächlich Bauausgaben und Löhne für Zeitarbeiter), Ausgaben für Reisekosten und Geschenke im Rahmen der Stadtvertretung oder auch eine Serie der Abrechnungen mit Stadtbewohnern und Spezialregister. Dieses System wurde bis ins sechzehnte Jahrhundert hinein verwendet.

Allerdings dokumentiert der Inhalt der Bücher lediglich einen Ausschnitt aus der Finanztätigkeit der Stadt. Aus diesem Grund dominieren die jährlichen Stadtausgaben über die Einnahmen und von Jahr zu Jahr weichen die Beträge wesentlich voneinander ab. Die Rechnungsbücher geben auch gelegentlich die darin nicht berücksichtigten Kategorien der Einnahmen und Ausgaben an, wie Steuereinnahmen, erhobene Mieten von außerhalb der Stadt und sonstige Abgaben. Des Weiteren kann man vereinzelt auf Notizen stoßen, die darauf hinweisen, dass die Kanzlei auch Hilfsbücher führte, deren Inhalt zum Teil bei der Führung von Hauptbüchern verwendet wurde. Die Praxis, nur bestimmte Kategorien der Einträge in die Rechnungsbücher aufzunehmen, hing höchstwahrscheinlich mit dem auch in anderen polnischen Städten zu beobachtenden Brauch zusammen, dass der zurücktretende Stadtrat Rechenschaft ablegen musste.

Aus der Analyse der Lemberger Rechnungsbücher ergibt sich, dass die Ausgaben und Einnahmen der Stadt mit hoher Wahrscheinlichkeit mehr bilanziert waren, als dies scheinbar in den Rechnungen dokumentiert ist. Gleichzeitig lassen sich daraus die Rechnungslegungsregeln in der spätmittelalterlichen polnischen Stadt schließen.

Schlüsselwörter: Rechnungen, Finanzen, Stadt, Lemberg, Stadtkanzlei